

Tóth-Bartos András

SZOCIÁLIS GONDOZÁS HÁROMSZÉKEN 1940–1944 KÖZÖTT

A második bécsi döntés után Észak-Erdélyben is alkalmazásra került az úgynevezett „produktív szociálpolitika”¹, amelyet az Imrédy Béla miniszterelnöksége alatt dolgoztak ki, és először a Magyarországhoz visszacsatolt Felvidéken került széleskörű alkalmazásra. Írásunkban egy megyei szerkezet bemutatására teszünk próbálkozást, pontosabban hogy miként nézett ki a magyar állam felől érkező szociális támogatás rendszere Háromszék vármegyében a második bécsi döntés után, különös hangsúlyt helyezve az *Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA)* működésére.²

Az új magyar szociálpolitikai irányzat

A magyarországi új szociálpolitika alap gondolatait 1938-ban fektették le egy Pécsen szervezett konferencián. Az új elgondolás gerincét az képezte, hogy szakítani kívántak a korábbi segélyezési formákkal, és új elemként a szociálpedagógiát összekapcsolták a szociálpolitikával. A karitatív jellegű segélyeket kölcsönökre cserélték, kimozdítva ezáltal a segélyezetteket a passzivitásból. Az egész rendszert egy nevelési, új mentalitásformálási folyamattal is egybekapcsolták, amely által a segélyekben részesültek gyermeknevelési, közösségi, vallási stb. mentalitását akarták átformálni.³ Ebbe a nevelési folyamatba a községek, városok egész lakosságát, különösen a helyi elitet is be kívánták vonni. Ezek az elképzelések az újabb mentalitású magyar társadalomról megegyeztek Imrédy szociálpolitikai tanácsadójának, Kovrig Bélának elgondolásaival is. Az új irányzatot „Szatmári Normá”-nak, majd pedig „produktív szociálpolitikának” nevezték. Előbb Szatmár megyében és Pécs városában, majd a Felvidéken vezették be.⁴

Az első bécsi döntés után Magyarországnak ítélt Felvidéken a felmerülő gazdasági és szociális prob-

lémák kezelése érdekében egy pénzalapot hoztak létre, amelynek a forrásait egy országos gyűjtés által biztosították. A lebonyolításhoz egy szervezet alakult, amely a *Magyar a Magyarért Mozgalom*⁵ nevet viselte. Ez a pénzalap szolgált az új szociálpolitikai tevékenység elindításához is. A lebonyolítás terén az ellátást a Hangya Szövetkezetre és a Futurára bízta, a szociális helyzet felmérésére pedig megbízottakat neveztek ki a helyi katonai parancsnokságok mellé. A megbízottak 1938 végére összeállították a segélyre alkalmasak listáját, javaslatokat hoztak a támogatással kapcsolatban, így megkezdődhetek a juttatások folyósításai.⁶

Az 1939-ben visszacsatolt kárpátaljai országrészen is kiépítették az új szociális rendszert, azonban itt teljesen más jellegű problémákkal kellett szembesülnie a magyar kormánynak, mint Felvidéken, ezért itt a szociálpolitikai gyakorlat fő szereplője a Hangya Szövetkezet lett.⁷

A szociális támogatás rendszerében 1940-ben történt változás, amikor az 1940: XXIII. t. c. életre hívta – a Belügyminisztérium hatásköre alá tartozó – *Országos Nép- és Családvédelmi Alapot* és az azt kezelő szervezet, az *Országos Szociális Felügyelőséget (OSZF)*, intézményesítve a Szatmáron és Pécsen kikísérletezett rendszert, módszereket. Az intézmény célja a szerényebb megélhetési forrásokkal rendelkező sokgyermekes családok megsegítése volt, egybehangolva ezt a szocializálódási folyamattal. A nép- és családvédelmi munkaközösségnek a nevelés volt az elsődleges feladata, ami nagyjából két síkon történt: az egyiket a munkaközösség tagjainak a társadalmi szolidaritásra, a másikat pedig a segélyben részesülteknek egy újabb életfelfogásra, társadalmi kohézióra való nevelése képezte.⁸

¹ A korszak új szociálpolitikájával és az ehhez fűződő társadalomszervezési kísérletekkel kapcsolatos problémákat Hámori Péter budapesti történész kutatója behatóan. Az általunk tárgyalt kérdéssel kapcsolatban lásd bővebben HÁMORI Péter 2006; Uő 2004; Uő 2004b; Uő (kézirat) é.n. A székelyföldi viszonyokra vonatkozólag, Csík és Udvarhely megyékben lásd OLÁH Sándor 2001b.

² A kutatás során főleg a Román Nemzeti Levéltár Kovászna megyei Igazgatóságának (a továbbiakban SÁL) állományában található iratanyagra alapoztunk. Sajnos a kutatást megnehezíti,

hogya a különböző közhivatalok levéltárai Észak-Erdély kiürítésekor elkallódtak, így a helyi levéltárakban megtalálható források a tárgyalt négy év időszakára igencsak hiányosak.

³ HÁMORI Péter 2006, 169–170.

⁴ Uo., 171.

⁵ A *Mozgalommal* kapcsolatban lásd bővebben HÁMORI Péter 2001.

⁶ HÁMORI Péter 2006, 172, 177.

⁷ Uo. 177.

⁸ HÁMORI Péter 2004, 84.

1940 augusztusa után Magyarország ismét újabb területekkel gyarapodott. A második bécsi döntés értelmében Magyarországhoz visszacsatolták Erdély északnyugati, északi, valamint székelyföldi részeit.⁹

Magyarország ezáltal egy gazdaságilag elmaradott területtel gyarapodott. A lakosság legnagyobb része az őstermelésben talált magának megélhetést, a nagyobb, fejlettebb ipari vidékek hiányoztak vagy román részen maradtak. A különbségek nemcsak a trianoni Magyarországhoz képest voltak nagyok, hanem Észak-Erdély egyes vidékeinek fejlettségi mutatói is nagy különbségekről árulkodtak. Különösen a székelyföldi részek mutattak nagy lemaradást az ország nyugati vidékeihez képest.¹⁰ Az általános gazdasági helyzetet súlyosbította a németek által meghúzott határvonal is. Nagyon sok esetben a lakosok birtokai a határ túloldalán maradtak, elvesztek a régi értékesítési piacok, és a keletre irányuló vasúti összeköttetést is elválták. Ez utóbbi a leg súlyosabban a Székelyföldet érintette, ahol súlyos ellátási problémák álltak elő.¹¹ Erdélyben a magyar kormányzatnak a felvidékihez hasonló, de méretében és természetében sokban eltérő problémákkal kellett megküzdenie.

A szociális hálózat kiépítése érdekében létrehozták a katonai közigazgatás mellett működő *Erdélyi Szociális Szervezetet (ESZSZ)*. Az ESZSZ tevékenysége főleg a legfontosabb feladatok ellátására irányult, ilyen volt például az ellátás nélkül maradt családok és a dél-erdélyi menekültek segélyezése, gondozása. A tervek szerint hatáskörébe tartozott a gyermekvédelem, a munkaképtelenek segélyezése, a beteggondozás, ruházati akciók lebonyolítása, a tűzifa- és élelmiszerellátás. Másrészt pedig a felszerelés nélkül maradt kórházak működtetését is felvállalták. Ugyanakkor a szervezet feladata volt, hogy feltérképezze helyben a szociális munkára mozgósítható egyéneket is.¹²

Az ESZSZ-t 1941-ben oszlatták fel, hatáskörét az Országos Szociális Felügyelőség helyi szervei vették át. A Szervezet Erdély-szerte jelentős munkát fejtett ki: így például több kertes házat építtetett, különböző kölcsönöket folyósított, pénzt fordított állathizlálásra, házjavítási célokra stb.¹³

A budapesti kormányzat Székelyföld esetében egy különlegesebb politikát folytatott, amely magába foglalta a gazdasági és infrastruktúra erőteljes fejlesztését.¹⁴ Mivel a lakosság túlnyomórészt földműveléssel foglalkozott (az iparát főleg a fa-, textil- és élelmiszeripar képezte), a fejlesztésekért, támogatásokért leginkább a Földművelésügyi Minisztérium (külön erdélyi ki- rendeltsége is működött Kolozsváron) és az Iparügyi Minisztérium, a szociális hálózat kiépítéséért pedig a Belügyminisztérium felelt, az ONCSA-n keresztül.¹⁵

A Székelyföldön az ONCSA működésére főleg a kisebb kölcsönök voltak a jellemzőek, vidéken házzuttatásokra alig került sor, ellenben elterjedtek voltak a nagy- és kisállatakiók. Ugyancsak magas arányban szerepeltek a kisipar és a háziipar fejlesztésére adott kölcsönök is.¹⁶ Emellett gyárakat hoztak létre a faipar és a háziipar fellendítésére, illetve igyekeztek a mezőgazdaság gépesítését is elősegíteni.¹⁷

Életviszonyok a vármegyében

A következőkben a háromszéki lakosok korabeli életviszonyaira térünk ki, röviden tárgyalva azokat a problémákat, amelyek a szociális támogatás szempontjából jelentőséggel bírtak.

A vármegye gazdaságára az őstermelés volt a jellemző. Az iparát a kisipar dominálta, főleg a textil- és a kézműipar, nagyipari jelleggel csak a faipar bírt.¹⁸ Ennek megfelelően a lakosság több mint 60%-a az őstermelésben tevékenykedett. Ez alól csak a városi polgárság volt kivétel, itt főleg az ipari, a hivatalnoki, és a kereskedelmi pálya volt a kedvelt. Bár a legtöbb ember a földet művelte, a birtokviszonyok nem voltak

⁹ Az első világháborút követően a trianoni békeszerződés következtében a Magyarország és Románia közti kapcsolat javíthatatlanul megromlott. Az erdélyi kérdés kibékíthetetlen ellentéteket szült. 1940-re a két állam közti viszálykodás odáig ment, hogy komolyan veszélyeztette a német háborús érdekeket, ezért Németország a beavatkozás mellett döntött. A német-olasz döntőbíráskodás 1940. augusztus 30-án történt meg. Ennek értelmében Magyarországhoz került a trianoni békeszerződés által 1920-ban Romániának ítélt 103 093 km² területből 43 110 km², mintegy 2,5 millió lakossal (ennek 52%-a magyar, 41%-a román), az úgynevezett Észak-Erdély. (L. pl. BALOGH Béni 2002, 310.)

¹⁰ Az észak-erdélyi és az anyaországi gazdasági mutatókról lásd: GIDÓ Csaba – LÁSZLÓ Márton 2006, 19–41.

¹¹ A téli inség megelőzésére a Honvédelmi Vezérkar kérésére a kormány több tonna élelmiszer-ellátmányt szállított a keleti országrészekre. A számítások szerint az ellátmánynak fedeznie kellett 1941. április végéig a Székelyföld szükségletének 100%-át, Beszterce-Naszód megye és Máramaros megye szükségletének

pedig a 60%-át. A kiutalt hiánycikkek voltak: 5600 t búza, 216 t liszt, 4924 t tengeri, 162 t cukor, 31 t zsír, 31 t szalonna, 75 t szárított tészta, 75 t konzerv, 42 t napraforgó olaj, 24 t étolaj. (*Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1940. november 29.*, 83–86. MOL. K27.)

¹² HÁMORI Péter é. n., 11–12.

¹³ *Keleti Újság*, 1942. január 1., 10.

¹⁴ A reintegrációs-modernizációs törekvésekről, Csík- és Udvarhely vármegyék helyzetét tárgyalva Oláh Sándor közölt több tanulmányt. (OLÁH Sándor 2001c; Uő. 2001a.) Háromszékre vonatkozóan lásd: TÓTH-BARTOS András 2006.

¹⁵ Ugyancsak a Belügyminisztérium hatáskörébe tartozott a gyermekvédelem, a szegényügy, a menekültek kérdése, az egészségügy és a társadalombiztosítás is. (CSIZMADIA Andor 1942, 272.)

¹⁶ HÁMORI Péter é. n., 25–26.

¹⁷ HÁMORI Péter 2006, 182.

¹⁸ *Recensământul general al populației României din 1930*, Vol. X, București, 1938.

kiegyensúlyozottak. A többi székelyföldi területhez hasonlóan Háromszéken is a törpebirtok volt a jellemző. A két világháború között a megyében átlagban egy birtokosra kb. 1,8 ha birtok esett.¹⁹ Az 1930-as évek statisztikai adatait nézve a vármegye népsűrűségi hányadosa az országos átlag alatt maradt.²⁰ Azonban ha figyelembe vesszük azt, hogy a megye területének majdnem felét erdők borították, a népsűrűségi mutatók is változnak, meghaladva az országos szintet. Ez pedig a föld eltartó erejének a stagnálása mellett csökkent életszínvonalhoz vezetett.

Háromszék foglalkozási és népsűrűségi adatait az alábbi táblázatokban foglaltuk össze:

1. táblázat A lakosság megoszlása különböző foglalkozási csoportok szerint

	1930	1941	1941		
			Keresők	Eltartottak	100 keresőre jutó eltartott
Östermelés	92 713	93 071	44 248	48 823	110,3
Bányászat	946	376	116	260	224,1
Ipar	20 688	26 810	11 809	15 001	127,03
Kereskedelem és hitel	3868	3354	1539	1815	117,9
Szállítás, közlekedés	2881	3453	1160	2303	198,5
Közfoglalkozás	5998	4744	2129	2165	101,6
Összlakosság	130 122	142 401	68 179	74 222	108,8

Forrás: *Recensământul general al populației României din 1930*, Vol. V, București, 1938; *Magyar Statisztikai Szemle*, 1944. június, 194–197.

2. táblázat A vármegye népsűrűségi adatai területének művelési ágaihoz viszonyítva

Terület művelési ág szerint	Terület nagysága hektárban	Népsűrűség az összterülethez viszonyítva	Népsűrűség a mezőgazdasági területhez viszonyítva
Szántó	79 694	40,7 fő/km ²	96,3 fő/km ²
Kert	1007		
Rét	32 948		
Szőlő	0		
Legelő	27 603		
Erdő	165 117		
Terméktelen	27 331		
Mezőgazdasági terület összesen	141 252		
Összes terület	333 700		

Forrás: Magyar Nemzeti Bank: *A Romániától visszacsatolt terület fontosabb adatai*, Budapest, 1940. (Jakabffy Elemér Alapítvány Kézirattára (Kolozsvár) K 734.

A második bécsi döntés után az emberek megélhetését az is nehezítette, hogy az új határok meghúzásakor a birtokolt földterületek nagysága, különösen az erdők megcsappant, vagy elvesztek. Az erdőterületek csökkenéséből adódó gondok egész helységek megélhetését sodorták veszélybe. A megyében ez a helyzet különösen Kommandóra volt érvényes. A falu mellett működő fakitermelő telep a lakosság több mint 90%-át foglalkoztatta. A határváltozást követően a vágterek annyira lecsökkentek, hogy csak egy évre való kiaknázzható nyersanyag maradt meg. Ennek következtében megindultak a leépítések, ezzel együtt pedig a falu elnéptelenedése is.²¹

A megye lakásvizonyait tekintve a helyzet kielégítő volt. Itt problémák főleg a közegészségügy szempontjából adódtak mintsem a lakóhelyek hiányából. Lakáshiány csak Sepsiszentgyörgyön lépett fel. A második bécsi döntést követően a városba több mint 3000 menekült érkezett, akiknek az elhelyezése komoly gondot jelentett a vezetőségnek.²²

Városon a házak nagyrészt kőből vagy téglából épültek, falun inkább fából, de előfordult a vályogház is. Vidéken általában két szobás lakások voltak, konyhával, kamrával és mellékhelyiségekkel.

Bár az emberek tetőt tudhattak a fejük fölött, a lakhely egészségesnek nem volt mondható. A szobák közül a legtágasabbat (a tisztaszobát) nem használták, az ablakok kicsik voltak, a házak szellőzése sem volt megfelelő. A legnagyobb problémák Kézdi járásban jelentkeztek. Itt a lakhelyek több mint 50%-a nem felelt meg a közegészségügyi normáknak. Különösen a hegy alatti községekben, a szegényebb családoknál akadtak súlyos gondok. A házak alacsonyok voltak, nedvesek és sötétek. A padlózat csak a módosabb családoknál készült deszkából, a legtöbb esetben viszont földdel döngölt volt, amit időnként trágyával kevert sárral tapasztottak simára. A család egy szobában töltötte le életét, ahol nyolc-tizen is laktak (nemcsak a szobák, de benne a fekhelyek is zsúfoltak voltak, előfordult, hogy egy ágyban négyen-öten aludtak). A ruházat hiánya miatt a sokgyermekes családoknál a gyengén szellőztetett és fűtött házban töltötték a telet, így ilyen helyen a járványok, fertőzések (különösen a TBC) gyorsan táptalajra találtak.²³ Az egészségügyi problémákhoz hozzájárult a kutak rossz állapota is, amelyek általában terméskövel voltak kirakva, hiányosan szigetelve és lefödve. Gyakran trágyadomb vagy árnyékszék mellé épültek, ezáltal is növelve a fertőzés lehetőségét.²⁴

¹⁹ BÖZÖDI György 1997, 150–151.

²⁰ 1930-ban a trianoni Magyarországon 93,3, míg az észak-erdélyi területeken 55 volt az 1 km²-re eső lakosok száma. (GIDÓ Csaba – LÁSZLÓ Márton 2006, 30.)

²¹ Az 1930-as népszámlálási adatok szerint a faluban 2417-en laktak. A sorozatos elbocsátások következtében 1941-ben 1750 főre csökkent a lakosok száma. (VARGA E. Árpád 1998, 26.)

²² *Sepsiszentgyörgy tiszti orvosának jelentése 1942-ről*, SÁL Fond 122. Dos. 34/1943, 18.

²³ *Kézdi járás tisztiorvosának jelentése az 1942. évről*, SÁL Fond 122. Dos. 34/1943, 26–27.

²⁴ *Sepsi járás tisztiorvosának jelentése az 1942. évről*, SÁL Fond 122. Dos. 34/1943, 2.

A lakosság táplálkozási szokásaira az egyoldalúság volt a jellemző. Különösen a zöldség- és a gyümölcs-féléket hanyagolták el. Az Orbai járás tisztiorvosa a következőképpen fogalmazott: „népünk általában húsevőnek mondható”.²⁵ Ezt a problémát a Zöldkereszt által folytatott étkeztetési akciókkal és az ehhez kapcsolódó propaganda által kívánták orvosolni. A román lakosság főleg juhtenyésztéssel foglalkozott, és az innen nyert tejtermékeket fogyasztották inkább. A táplálkozás hiánya náluk főleg tavasszal érezte a hatását, ami általában különböző járványokban nyilvánult meg. Az adventi és a farsangot követő nagybőjt ideje alatt energiaszegény ételeket (puliszka, szárított hal, olajbogyó) fogyasztottak, annak ellenére, hogy az időjárási viszonyok fokozottabb táplálkozást követeltek meg.²⁶

A megye közellátását a kezdeti nehézségek leküzdése után sikerült megoldani, de a háborús helyzet fokozódásával az alapvető árucikkkel való ellátás egyre inkább akadozott, ami a közhangulat romlásához vezetett. A legsúlyosabb problémák a liszt-, gabona-, zsír-, és a lábbeliellátás terén jelentkeztek.

A zsírellátást különösen megnehezítette, hogy a gazdák nem jutottak kellő mennyiségű takarmányhoz, lehetetlenné téve a sertéshizlalást. Egyes falvakban a gazdák mindenféle hatósági kényszer mellett sem tudták beszolgáltatni a sertésenként előírt három kg zsírmennyiséget. Az ellátás nélkül maradtak száma folyamatosan növekedett: voltak falvak, ahol a lakosság 50%-ának nem tudták biztosítani a fejadagot, a helyben levéggott sertések pedig az igények 10%-át is alig tudták kielégíteni. Sepső járásban az ellátatlankok száma 1942 elejére meghaladta a 16 000-et. A helyi hatóságok munkáját ugyanakkor hátráltatta az a tény is, hogy nem álltak rendelkezésre a fejadagot meghatározó zsírjegyek sem.²⁷

A kenyérgabonával és liszttel való ellátást megnehezítette továbbá az is, hogy a közellátásra vonatkozó rendeletek nem voltak körültekintőek a helyi (erdélyi) viszonyok esetében. A gabona őrlését és a lisztforgalmat a 3600/1942 ME rendelet szabályozta. A rendelet 5. paragrafusa vezette be a kenyérgabonajegyvet is. A rendelet értelmében a vámőrlésre jogosultak egy része kenyérgabonajegyvet, a másik része pedig kenyér- és lisztjegyet kapott. A kenyérgabonajeggyel rendelkezők az 1942. augusztus 1-jétől 1943. július 31-ig terjedő időszakra szóló kenyér- és lisztjegyet

csak abban az esetben igényelhettek, amennyiben a helyi hatóságokhoz beszolgáltatják a kenyérgabonajegyveiket.²⁸ Ezt a helyiek igen sértőnek találták, mivel az éghajlati viszonyok miatt csak augusztusban lehet aratni, így szeptember előtt az őrlés nem volt lehetséges. Ennek következtében a lakosság 80%-a ellátás nélkül maradt, mert kifogytak a készleteik.²⁹

1942 végére súlyosbodott a helyzet a tűzifaellátás terén is. Az árak rohamos növekedése (amíg szeptemberben 1 öl fa 80–85 pengőbe került, addig decemberre elérte a 96 pengős árat) miatt a kevésbé tehető emberek 30–40 pengős keresetéből nem futotta tűzifára.³⁰

Különösen sok panasz forrása volt Háromszéken az ipari cikkek és a mezőgazdasági termékek ára közötti különbség. Az elégedetlenségeket növelte az is, hogy a propaganda által gyakran emlegetett árkiegyenlítés sem következett be. A gazdák befektetései nem térültek meg: amíg 1 q búza előállítási ára kb. 29 pengőre rúgott, addig a gazdák csak 24–25 pengőért tudták értékesíteni terményüket.³¹ A kemény tél felőrölte a tartalékokat, ami csak súlyosbította a helyzetet. Egy 10–12 holdas gazda átlagban egy pár marhát, illetve annak árát vesztette el az 1941. gazdasági évben.³²

Az ONCSA tevékenysége Háromszéken

A magyar hatalomátvétel (1940. szeptember 13.) után Háromszéken is megkezdte működését a szociális ügyekért felelős Erdélyi Szociális Szervezet.³³

A megyei tagozat széleskörű munkát folytatott. Tevékenységben ugyanúgy megtalálható volt a kölcsönök folyósítása, mint a karitatív jellegű munkásság. Főleg a lakosság legégetőbb problémáit igyekeztek megoldani: a kölcsönök majdnem felét a ruházkodás, illetve a fakitermelés támogatására adták ki. A segélyek többi része a kisipari, kereskedelmi, mezőgazdasági és állattenyésztési kölcsönök között oszlott meg. A karitatív segélyezés terén a legtöbbet a gyermekékeztetésre szántak, valamint a dél-erdélyi menekültek ellátására. A megye területén 1941-ben még mindig 479 menekült családot tartottak nyilván (összesen 1783 személyt), főleg azokat, akiket még nem sikerült elszállítani, mivel a költözködéstől való tartózkodás következtében nem hagyták el a megye területét.

A vissza nem térülő kiadásokból fedezték az utak javítására szánt költségeket is, erre a célra 20 000 pengőt fordítottak.³⁴

²⁵ Orbai járás tisztiorvosának jelentése az 1942. évről, SÁL Fond 122. Dos. 34/1943, 39.

²⁶ Uo., 39.

²⁷ Jelentések a közellátásra vonatkozóan. 1942–43, SÁL Fond 123. Dos. 32/1943, 3, 60, 94–108.

²⁸ Magyarországi Rendeletek Tára 1942, Budapest, 1943, 1481–1499.

²⁹ Jelentések a közellátásra vonatkozóan. 1942–43, SÁL Fond 123. Dos. 32/1943, 21.

³⁰ Uo., 19, 38, 52, 55, 57.

³¹ Az EMGE I. számú jelentése. 1942. január 15., MOL, FM. K 201, 16. cs. 17. t.

³² Az EMGE III. számú jelentése. 1942. február 13., MOL, FM. K 201, 16. cs. 17. t.

³³ Jegyzőkönyv az ESZSZ Háromszék vármegyei tagozatának átadásáról, SÁL Fond 9. Inv. 6/b. Dos. 4/1941, 92.

³⁴ Alispáni jelentés 1940–1941, 269–270.

Az ESZSZ aktivitását 1941. június 21 -ig folytatatta. Hatáskörét a vármegyei *Közjóléti Szövetkezet*, az OSZF helyi szerve vette át.³⁵ A Szervezet pénztárát és raktáron lévő leltári tárgyait átutalták a Nép- és Családvédelmi Alapba (NCSA), felvéve azokat a megye szociális elátmányának 1941. évi költségvetésébe, mint bevételt. A városokban kihelyezett kölcsönök ugyancsak az Alap csekkszámlijára íródtak át, és a városok 1942. évi NCSA költségvetésébe lettek felvéve.³⁶

Az ONCSA helyi megszervezését a hivatalos közegek propagandatevékenysége is megelőzte. Az alispáni hivatal az egyes programokra, akciókra vonatkozóan 1500 ismertető körlevelet küldött ki a megye vezetői és gazdaközönsége részére. A szervezési munkálatokban talán a legfontosabb mozzanatot a községi munkaszervezetek megalakítása jelentette, ami az alispán bevallása szerint aránylag nehezen indult be.³⁷ A munkaszervezet tagjainak a tevékenysége elsősorban a segítségre szoruló családok felkutatása volt, mivel: „itt nem kell kérni a segítséget, nehogy a szemfülesebbek, a követelőzők [...] vagy az arra rá nem szorulóknak jussanak előnyhöz, hanem a munkaszervezet tagjai az ő körzetükben munkásságuk, közvetlen ismeretük területén kiválasztják azokat a sokgyermekes családokat, akiket segítségre, támogatásra érdemesnek gondolnak.”³⁸ Ezt követte a rendszeres családlátogatás, illetve a környezetanulmányok elkészítése. Az elkészült tanulmányok a városi tanács elé kerültek elbírálás végett. A segélyek folyósításának eldöntésekor a gyermeklétszámnak mérvadó szerepe volt, ugyanakkor további követelménynek számított, hogy „a szülők rendes, munkaszerető, józan életű, valóságos, templomba járó emberek legyenek, és erkölcsös, kifogástalan családi életet éljenek és gyermekeiket is ennek megfelelően neveljék.”³⁹

A megye első, az 1941. évi nép- és családvédelmi költségvetésére 600 000 pengőt utaltak ki, majdnem dupláját az ESZSZ által támogatásokra költött összegnek.⁴⁰ Ebből Sepsiszentgyörgy 100 000, Kézdivásárhely városa pedig 75 000 pengőt kapott.⁴¹ A költségvetés legnagyobb részét a kisebb kölcsönök alkották, két pontban haladva meg a százezer pengős összeget: a nagyállatakción (229 500 pengő) és a háziipar támogatásának esetében (143 440 pengő). 1943-ban a Közjóléti Szövetkezet 17 családnak juttatott lovat, szekeret, hámot; juhot 7, míg ígás ökröt egy család kapott. A zsírhiány enyhítése érdekében 44 család részesült kedvezményes sertésvásárlásban.⁴²

A megye kisállatállományának a feljavítását is kilátásba helyezték. Egy tyúkfarm létesítését vették tervbe, amelynek segítségével az egész megye baromfiállományát kívánták lecserélni pár év alatt. A próbálkozás azonban sikertelen volt, mivel a takarmányhiány miatt nem tudták beindítani a farm üzemeltetését. Kisebb községekbe angoranyúl-telepek felállítására irányoztak elő költséget. Egy nyúlfarmot Szépmezőn állítottak fel, és ennek a működtetése már sikereket hozott. 1943-ra már 429 törzskönyvezett nyulat tartottak számon, a telep vagyona pedig meghaladta a 190 000 pengőt.⁴³

Kiemelkedő helyet kapott a *háziipar* támogatása is. A mezőgazdasággal foglalkozók egyik megoldásra váró problémája a téli munkaidő kihasználása volt. Ennek a gondnak az áthidalására a háziipart tartották a legmegfelelőbb megoldásnak. 1941-ben az ONCSA költségvetésében országos szinten 3 millió pengőt fordítottak ennek a tevékenységnek a felvirágoztatására. A háziipar az Iparügyi Miniszter hatásköre alá tartozott, ezen belül külön osztály foglalkozott vele, amelynek rendelkezésére állottak a Központi Háziipari Felügyelőség vidéki szervei (Háromszék vármegye a Csíkszeredai felügyelőség alá tartozott).⁴⁴ Az iparág fellendítése érdekében egy len- és kenderfeldolgozó telep alapítására is megtették a szükséges lépéseket. Az üzemet Rétyen helyezték el. 1942-ben megvásárolták a berendezéseket (110 000 pengő értékben), és elkezdték az építkezéseket Malomsoky József budapesti mérnök tervei alapján.⁴⁵ A gyárat 1943 végén helyezték üzembe, és a Közjóléti Szövetkezet egyik legnagyobb befektetése volt a megyében. Ugyancsak a háziipar terjesztésére, felfuttatására szolgáltak a különböző *tanfolyamok*. A legnagyobb hangsúlyt a szövésre fektették, aminek célja az volt, hogy a gyorsvetelő szövőszekek ismertetésével, terjesztésével megnöveljék a produktivitást, és egységesítsék a termékeket. Ugyanakkor kézimunka-, faragó-, játék-, és facipőkészítő tanfolyamokat tartottak.⁴⁶ Az emberek által készített termékek értékesítésére a háziipari bolt szolgált, amelynek ugyanakkor közvetítő szerep jutott, felmentve a termelőt az értékesítéssel járó gondoktól.

A sokgyermekes szegény családok egyik támogatási formája a *földbirtokpolitika* terén nyilvánult meg. Az ONCSA-t életre hívó törvénycikk a családvédelmi szervezetet felhatalmazta arra, hogy a sokgyermekes napszámosokat vagy cselédeket, akiknek nincs

³⁵ SÁL Fond m Dos. 3378/1942, 264.

³⁶ *Jegyzőkönyv az ESZSZ Háromszék vármegyei tagozatának átadásáról*, SÁL Fond 9. Inv. 6/b. Dos. 4/1941, 95–96.

³⁷ *Alispáni jelentés 1940–1941*, 270.

³⁸ *Jegyzőkönyv a Kézdivásárhely megyei város Községi Munkaszervezetének alakuló közgyűléséről, 1941. október 8.*, SÁL Fond 20. Inv. 9. Dos 58. vol. I, 14.

³⁹ Uo., 15.

⁴⁰ *Háromszék vm. nép- és családvédelmi költségvetése, 1941*, SÁL Fond 9. Inv. 6/a. Dos. 4/1941, 115–125.

⁴¹ *Alispáni jelentés 1940–1941*, 270.

⁴² *Alispáni jelentés 1943. május 3.*, 37.

⁴³ Uo., 38.

⁴⁴ RADNÓTI István 1941, 87–90.

⁴⁵ *Alispáni jelentés 1942. szeptember 1.*, 243–244.

⁴⁶ *Alispáni jelentés 1942. május 1.*, 109.

lehetőségük földet szerezni, előnyös támogatásban részesítse. Erre a célra a zsidók⁴⁷ tulajdonában lévő ingatlanokat akarták felhasználni. Ennek érdekében országosan a Földművelésügyi Minisztérium 1941-ben több mint 40 000 kat. hold kiterjedésű zsidó ingatlan átadására hozott határozatot.⁴⁸

Az ONCSA földbirtokpolitikájához tartoztak az úgynevezett *kiskertakciók* is. A rászoruló családoknak elérhető áron kertészkedési lehetőséget biztosítottak saját szükségleteik kielégítésére. Az ONCSA ellenőrzése ezen a téren is megnyilvánult. A bérlők kötelesek voltak a nép- és családvédelmi hivatal által kiadott utasítások szerint művelni a földterületet: megfelelő időben bevetni és gyommentesen tartani. Az átlagos konyhakertészletben ültetendő növényeket kellett természetüknél (hagyma, paradicsom, káposzta stb.), amiből a felesleget kötelező módon fel kellett ajánlani megvételre a helyi napközi otthonoknak, a hatóságok által megszabott árakon. Nyaranta pedig a haszonbér fejében 10 kg zöldségfélélet szolgáltatnak be az ONCSA által fenntartott napközibe. Aki nem tett eleget a követelményeknek, vagy nem a szabályoknak megfelelően gazdálkodott, a családvédelmi hivatal minden kártérítés nélkül visszavette és továbbjuttatta a kertet. A parcellákat a segélyezettek évi 10 pengő ellenében kaphatták meg.⁴⁹ Sepsiszentgyörgyön a sokgyermekes családok megsegítésére 21 kat. hold földet bérelt ki a város, amit 40 család között osztott ki. A megnövekedett igények miatt azonban a családvédelmi házakra szánt területekből is átadtak 2 kat. holdat kiskertek céljára.⁵⁰ Kézdivásárhelyen 7 kat. hold területen 28 3–11 gyermekes család részesült a kiskertakcióból.⁵¹

Az egyik lényeges támogatási forma a *családvédelmi házak* építése volt. Ezek nemcsak a fennálló lakáshiány enyhítésére, hanem a szegényebb rétegeknek egy egészségesebb környezetbe való áthelyezésére is megoldást jelentettek. Általában 8–10 gyermekes, a helyi Munkaközösség által kiválasztott famíliáknak osztottak ki ilyen házakat. Sepsiszentgyörgyön az Őrkő alatt 4 ikerházat építtetett a Közjóléti Szövetkezet, amelyben a szülőkön kívül 65 gyereknek biztosítottak megfelelő otthont. Kézdivásárhelyen 5 ikerház épült, ebből 3 az 1941–42. évek folyamán, 2 pedig 1943-ban. Az építkezés házanként

15 492 pengőbe került.⁵² A rászoruló az ingatlan hosszú lejáratú (20 éves) kedvezményes kölcsönrel kapták, amelyet havonta, a család jövedelmének megfelelő részletekben törlesztettek.⁵³ Mindemellett hogy már eleve nagylétszámú családok kapták a lakásokat, ösztönözték a további szaporulatot, azáltal hogy minden születendő fiúgyermek után csökkent a visszafizetendő kölcsön összege.⁵⁴

A családvédelmi házak egységes terv alapján készültek. A sepsiszentgyörgyi és kézdivásárhelyi házak egy szoba, konyha, mosdó és éléskamrából álltak, pincével azonban egyik sem rendelkezett. A tágas szobát kis térválasztókkal látták el, itt kapott helyet az ebédlő-nappali, valamint a hálólhelyiségek is, külön a gyerekeknek és a szülőknek. A gyermekek részére emeletes ágyak voltak biztosítva. A házakat bútorozva kapták, a lakberendezés pedig „székely stílusban” készült. A bútorok mellett a lakásban szükséges egyéb kellékeket is biztosították, mint a függönyök, pokrócok, tűzhelyek stb. Ezek költsége meghaladta a 2000 pengőt.⁵⁵

Kézdivásárhelyen 1942. december 6-án adták át az első családvédelmi házakat. Ez alkalomból kis ünnepséget szervezett a város, ahol megjelent a helyi vezetőség, a Leányiskola növendékei pedig műsort adtak. A meghívottakat a frissen átadott házakban vendégelték meg.⁵⁶ A háború után az ONCSA-házak megmaradtak a kedvezményezett tulajdonában. Bár Erdély-szerte több esetben is előfordult, hogy államosították ezeket az ingatlanokat,⁵⁷ az adatközlők tanúsága szerint Háromszéken csak egy kézdivásárhelyi házat kobozott el a román állam, arra kötelezve a benne lakókat, hogy még egyszer fizessék ki az árát.⁵⁸ Annak ellenére, hogy kevés maradt meg az eredeti formájában, a családvédelmi házak nagy része még ma is áll, és egyes esetekben azok az emberek lakják, akik még gyermekkorukban kerültek oda.

Az ingatlannal már rendelkező emberek igényelhetek tatarozásra vagy esetleg *ház építésére* is kölcsönt. Ebben az esetben is kedvezmény járt a gyermekek után. A kölcsönök összege 1000 és 6000 pengő között mozgott, amelyet megyeszerte 4–15 gyermekes, főleg falusi családoknak adtak. Erre a célra 1943-ig 67 500 pengőt fordítottak.⁵⁹

⁴⁷ Zsidónak az számított, akinek legalább két nagyszülője zsidó volt, tekintet nélkül az egyén vallására.

⁴⁸ KERÉK Mihály 1941, 82.

⁴⁹ *A kézdivásárhelyi Nép- és Családvédelmi Hivatal jegyzőkönyve a kiskert akció céljára felhasznált terület kiosztásáról. 1943. április 9., SÁL Fond 20. Inv. 9. Dos 58. vol. III, 242.*

⁵⁰ *Alispáni jelentés 1943. május 3., 39.*

⁵¹ SÁL Fond 20. Inv. 9. Dos 58. vol. III, 248; továbbá Dos. 58. vol. V, 196.

⁵² SÁL Fond 20. Inv. 9. Dos 58. vol. II, 16.

⁵³ A lakás ára kb. 6700 pengő értékre rúgott, amit 28 pengős havi részletekben kellett kifizetni. (*Pótkötelezvény az ONCSA házra vonatkozóan, Kiállítva: 1945. január 31-én.* Kőnczey Erzsébet (Kézdivásárhely) tulajdona.)

⁵⁴ Kőnczey Erzsébet (Kézdivásárhely, 1932) közlése.

⁵⁵ SÁL Fond 20. Inv. 9, Dos 58. vol. III, 211.

⁵⁶ Kőnczey Erzsébet (Kézdivásárhely, 1932) közlése.

⁵⁷ HÁMORI Péter 2004b, 11.

⁵⁸ Kőnczey Erzsébet (Kézdivásárhely, 1932) közlése.

⁵⁹ *Kimutatás a házépitésekre adott kölcsönök után járó kedvezmény-*

A családvédelem nem korlátozódott kizárólag a már létező családok támogatására. A házassági kölcsönök bevezetése a fiatalok családalapításának támogatására adott lehetőséget. Ebben az esetben is a kevésbé tehetősöket helyezték előnybe: az elbírálásnál előnyben részesítették a mezőgazdasággal foglalkozókat, illetve a sokgyermekes családok leszármazottait. Ugyanakkor a kölcsönt igénylők havi keresete együttesen nem haladhatta meg a 300 pengőt. Az igénylésnél bizonyítani kellett egyrészt, hogy nem szenvednek örökletes betegségekben, másrészt, hogy eredetük szempontjából is „tiszták”, vagyis hogy nem zsidók. Az induláshoz szükséges tárgyak, berendezések beszerzésére igényelheték a pénzösszeget, amelyet kamatmentesen, hosszú lejáratra kaptak. A kölcsön a fiatalok egybekelésének elősegítése mellett a gyermekvállalást is elő kívánta mozdítani, mivel a törlesztendő összeget a születendő gyermekek után csökkentették, a negyedik gyermek után pedig teljesen eltörölték.⁶⁰ Ugyanakkor a 200/1941 BM sz. rendelet értelmében, ha a férj elesett a harctéren, a család kérhette a kölcsön törlesztését.⁶¹ A házassági kölcsönökre kiutalt összegek folyamatosan nőttek: amíg az 1942. évben Háromszéken 47 100 pengőt, addig 1944-ben már meghaladta az 50 000-et. 1943-ig a megyéből 107 család (nem számolva a városiakat) alapításakor igényeltek kölcsönt, átlagban 500–1000 pengő között.⁶²

A gyermekvédelem az egyik sarkalatos pontja volt a szociálpolitikai rendszernek. A legtöbb forrást ezen a téren a csecsemőkorból kikerült gyerekek étkezteté-

sére, illetve a tejakciókra fordították. Mindkét akciót a Zöldkereszt segítségével bonyolították le, a községi vagy városi óvodákban, napközikben. Az étkeztetés során főleg a védőtáplálék nyújtására törekedtek, ugyanakkor az akciók jó eszköznek bizonyultak az élelmiszerhiány enyhítésében is. Az élelmészeti támogatásra való igény növekedésére a ráfordított összegek emelkedése is utal. Amíg 1941-ben az óvodások étkeztetésére 8000⁶³ pengőt költöttek, egy évre rá már 24 000, 1943-ban pedig már több mint 30 000 pengőt fordítottak e célra.⁶⁴

A sokgyermekes anyák különleges bánásmódban részesültek. Ezen anyák kitüntetése a kormány által meghirdetett „egykeelnes” propagandisztikus célnak is megfelelt. Általában nagyobb ünnepekkor (Szent István napja, Karácsony) került sor a jutalmazásokra, amikor az anyák általában pénzbeli juttatásban részesültek. Háromszéken 1943-ban 120 sokgyermekes anyát tüntettek ki, volt köztük olyan is, akinek 16 élő gyermeke volt.⁶⁵

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a háromszéki ONCSA annak ellenére, hogy kiterjedt tevékenységet folytatott, és nagy pénzeket mozgatott meg, az erőforrások legnagyobb része a kisebb kölcsönök és segélyek felé irányult. Főleg az olyan területekre, ahol több ember részesülhetett hathatós támogatásban, így a tevékenység is látványos volt. Nagyobb befektetés csak a házépítések terén (az is csak városon), illetve a rétyi lenfeldolgozó üzem esetében történt.

Függelék

Az ESZSZ költségei Háromszéken⁶⁶

Kölcsönök			Vissza nem térő kölcsönök		
		%			%
Ruha	2224	0,97			
Cipő	56 924,47	24,7			
Fehémemű	2706	1,18			
Bakancs	3824	1,66			
Nyers fonal	25 165,96	10,9	Menekültek gondozása	22 493,46	18,2
Szövőszék	106,6	0,05	Útjavítási munkák	20 000	16,1
Állat	25 666,82	11,2	Gyermekétkeztetés	31 807,74	25,7
Kisipari	20 759	9,02	Gyermekcipő munka	16 924,84	13,7
Kereskedelmi	19 465,27	8,46	Leánykaruha	6155,26	4,97
Gabona	17 335,26	7,53	Munkaképtelenek gondozása	11 039,15	8,91
Fakitermelési	50 000	21,7	Közületeknek segély	13 499,63	10,9
Közületeknek	6000	2,61	Gyorssegély	1927,7	1,56
Összesen	230 177,38	100	Összesen	123 847,78	100
Kölcsönök összesen				354 025,16	
Munkabér-befektetés				19 285,47	
Végösszeg				373 310,63	

ről. SÁL Fond 9. Inv. 6/b, Dos. 7/1943, 20.

⁶⁰ Az 1100/1941 BM sz. rendelet a házassági kölcsönről, SÁL.

Fond 9. Inv. 6/b, Dos. 4/1941, 1-2.

⁶¹ SÁL Fond 20. Inv. 9. Dos 58. vol. III, 293.

⁶² Kimutatás a házassági kölcsön adásainak tartozásáról, SÁL

Fond 9. Inv. 6/b, Dos. 7/1943, 31–34.

⁶³ Alispáni jelentés 1940–1941, 271.

⁶⁴ SÁL Fond 20. Dos. 58. vol. III, 297–299.

⁶⁵ Alispáni jelentés 1943. május 3., 35.

⁶⁶ Alispáni jelentés. 1940–1941, 269.

A háromszéki ONCSA-tagozat 1941. évi költségvetése⁶⁷

	Előirányzott	Megállapított
Fedezet (Bevétel)		
Az ESZSZ átvétele által	119 394	119 394
Egyéb kölcsönök várható törlesztése	30 606	30 606
Rendes bevétel (ONCSA ellátmány)	450 000	450 000
Összesen	600 000	600 000
Kiadások		
Kölcsönök	545 120	523 120
Közjóléti Szövetkezet Forgótőkére	15 650	15 150
Karitatív segélyek	33 000	54 000
Ügykezelés	6230	7730
Összesen	600 000	600 000
<i>Kiadások részletesen</i>		
I. Visszatérő kiadások		
1. Közmunkára kiadott összesen	0	0
2. Közigazgatás útján kiadott kölcsönök összesen	54 180	54 180
Házhozjuttatás	30 000	
Házépítés	15 000	
Tatarozás/Telepítés	9180	
3. Nagyállatakciónak összesen	229 500	204 500
Ló (100 db.)	50 000	
Tehén (100 db.)	100 000	
Sertés (40 db.)	15 000	
Juh (2000 db.)	25 000	
Kecske (40 db.)	2000	
Üsző borjú (125 db.)	37 500	
4. Kisállatkáció összesen	35 000	35 000
Baromfi (tyúk)	20 000	
Lúd	5000	
Kacsa	2000	
Nyúl	5000	
Méh	3000	
5. Zöltség/kiskertakció	0	0
6. Gyümöltelepipítés, faiskolák	8000	8000
7. Feldolgozó	30 000	30 000
Tejüzemek	30 000	
8. Háziipar összesen	143 440	143 440
Háziipari munkabér	25 000	
Anyagbeszerzés	20 000	
Eszközbeszerzés	4850	
Telepszervezés	70 000	
Boltfenntartás	3590	
Bolt forgótőke	20 000	
9. Kereskedelem		
Vadgyümölcs-gyűjtés	10 000	3000
10. Kisipari kölcsön	10 000	10 000
11. Kiskereskedelmi kölcsön	5000	5000
12. Egyéb kölcsönök összesen	30 000	30 000
Lófogathoz szekerek és lószerszám	25 000	
Előre nem látható	5000	
II. Vissza nem térő kiadások		
1. Karitatív segélyezések		54 050
Főzőtanfolyamok		700
Egyéb tanfolyamok		5350
Ruhasegély		8000
Cipősegély		5500
Napközi otthonok fennartása		18 000
Egyéb segélyek		1 6 500
2. Ügykezelés		22 880

⁶⁷ Forrás: SÁL Fond 20. Inv. 6/b, Dos. 4/1941, 115–125.

20. Inv. 6/b Dos. 5/1942; Uo. Dos. 7/1943, 37–47; Uo. Dos.

⁶⁸ *= jóváhagyott összeg; **= Január, Február hónapokra. Jó- 8/1943–44, 165–177.)

vággyva: 3000 pengő. n. a. = nincs adat (Forrás: SÁL Fond

Az ONCSA pénzkézeltése Háromszéken 1942–1944 között⁶⁸

	1942	1943	1944
I. Előirányzott kiadások			
1. Kölcsönök			
Házasadási kölcsönre	47 100	46 240	51 400
Közjóléti forgótökére kölcsön	824 200	376 090	526 360*
Pótelátmány	0	659 460	1 026 360
Összesen	871 300	1 081 790	1 604 120
Vissza nem térülő kiadások			
2. Karitatív segélyek			
Tanítattási költségekre	10 000	9250	6460
Főzőtanfolyamok	1500	2063,93	483**
Háziipari tanfolyamok	3568,15	3399,99	865,68
Méhésztanfolyamok	0	0	0
Ruha- és cipősegélyek	1468,08	2799,62	640
Napköziotthonok fenntartásához	27 377,53	54 989,19	57 640,55
Egyéb segélyek (Főispán útján kiosztandó segély)	13 800	13 800	11 300
Elhagyottá nem nyilvánított gyermekek segélyezése	0	0	0
Házépítésre adott kölcsönökből gyermek utáni	0	14 300	68 200*
Házasadási kölcsönökből gyermek utáni leírás	0	1750	5200*
3. Ügykezelés	2000	3015	757,5
Előirányzott kiadások összesen	931 013,76	1 187 157,73	1 755 666,73
II. Előirányzat nélküli kiadások			
Zöldkeresztes tejakcióra	58 069,95	115 500	n. a.
Zöldkeresztes gyerekétkeztetésre	24 775,19	39 724,81	23 300
Sokgyermekes anyák jutalmazása	7080	8350	n. a.
Házasadási kölcsönből állatok utáni leírás	0	914	n. a.
Összesen	89 925,14	164 488,81	23 300

Tóth-Bartos András — tbadexter@gmail.com

Irodalom

- BALOGH Béni
2002 *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*, Csíkszereda.
- BÖZÖDI György
1997 *Székelly bánja*, Marosvásárhely.
- CSIZMADIA Andor
1942 Társadalompolitika a háborúban, *Hitel*, 1942. augusztus, 272.
- GIDÓ Csaba – LÁSZLÓ Márton
2006 Észak-Erdély és Magyarország 1940. évi gazdasági fejlettségének összehasonlítása, *Limes*, 2006/2, 19–41.
- HÁMORI Péter
2001 Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek társadalmi és szociális integrálására: a Magyar a Magyarért Mozgalom története, *Századok*, 135. évf, 3. sz, 569–624.
2004a Magyar társadalomszervezési kísérletek Észak-Erdélyben (1938–1944), *Korall*, 2004. december, 65–97.
2004 ONCSA (Országos Nép- és Családvédelmi Alap), *Országépítő*, 2004/2, 5–13.
2006 A magyar kormány szociálpolitikája a visszacsatolt Felvidéken és Észak-Erdélyben, in: *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében* (szerk.: Bárdi Nándor, Simon Attila), Somorja-Dunaszerdahely, 167–189.
é. n. *Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap működése Észak-Erdélyben* (Kézirat).
- KERÉK Mihály
1941 A Közjóléti Szövetkezetek a földbirtokpolitika szolgálatában, *Nép- és Családvédelem*, 1941. november, 82.
- OLÁH Sándor
2001a Kormányzati fejlesztések a Székelyföldön (1940–1944), *Székelyföld*, V. évf, 4. sz., 57–81.
2001b Adalékok a szociálpolitikai gyakorlathoz, 1940–1944, *Székelyföld*, V. évf, 11. sz., 106–118.
2001c Kedvezmények és konfliktusok kora. Gazdasági változások Csík megyében 1940–1944 között, *Limes*, 3. sz., 89–104.
- RADNÓTI István
1941 A háziipar a nép és családvédelem szolgálatában, *Nép és Családvédelem*, 1941. november, 87–90.
- TÓTH-BARTOS András
2006 Háromszék vármegye gazdaságának fejlesztésére tett próbálkozások 1940–1944 között, *Limes*, 2. sz., 107–119.
- VARGA E. Árpád
1998 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*, I. kötet, Budapest-Csíkszereda, 26.

Levéltári források

1. Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL):
 - K 27 – Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.
2. Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy (SÁL):
 - Fond 9 – Háromszék vármegye főispáni iratai.
 - Fond 20 – Kézdivásárhely város iratai.
 - Fond 122 – Háromszék Megyei Közegészségügyi Hivatalának iratai.
 - Fond 123 – Sepsiszentgyörgyi Járás Szolgabírósa.

Nyomtatott források

- 1940-1941 Alispáni jelentés, *Háromszék vármegye Hivatalos Lapja*, I. évf., 21. sz. (október 1.)
1942a Alispáni jelentés, *Háromszék vármegye Hivatalos Lapja*, II. évf., 21. sz. (szeptember 1.)
1942b Alispáni jelentés, *Háromszék vármegye Hivatalos Lapja*, II. évf., 11. sz. (május 1.)
1943 Alispáni jelentés 1943. május 3., *Háromszék vármegye Hivatalos Lapja*, II. évf. 12. sz. (Különnyomat.)

Ocotire socială în județul Trei Scaune, 1940–1944

(Rezumat)

După al doilea arbitraj de la Viena, în Transilvania de Nord s-a introdus un nou sistem de ocrotire socială, numit „politica socială productivă”. Noul curent se baza pe principiile elaborate la o conferință din Pécs în anul 1938. Conform acestora s-a abandonat vechiul sistem al subvențiilor, schimbând subvențiile la împrumuturi, atribuind astfel un rol activ beneficiarilor. Ca element nou, a fost introdus pedagogia, cu scopul de a schimba mentalitatea populației. Noul sistem de ocrotire socială era instituționalizat de legea nr. 1940:XXIII, prin care s-a înființat *Fondul Național pentru Ocrotirea Familiei și a Populației* și organul ei de control, *Inspectoratul Național pentru Ocrotirea Societății*. Lucrarea tratează succint problema ocrotirii sociale în statului maghiar în perioada anilor 1940–1944, punând accentul pe funcționarea Fondului în județul Trei Scaune.

The System of Social Benefits in Háromszék County, 1940–1944

(Abstract)

After the second Vienna Award, the Hungarian government implemented a new social policy in Northern Transylvania, the so called „productive social policy”. According to the new method, the old system of aids was changed to loans, so like this the beneficiary was given an active role within the system. Furthermore the pedagogy was integrated in the new social policy. The new theory was elaborated in 1938, on a conference at Pécs in 1938, and institutionalized in 1940 by the act nr. 1940: XXIII, when the *National Fund for Protecting the Family and Nation* and the *National Social Inspectorate* were created. The essay treats the problem of the Hungarian social policy in Háromszék county, focusing on the activity of the Fund.

1. kép ONCSA ház, még az eredeti zsalukkal, Kézdivásárhelyen 2007-ben (a szerző felvétele)

2. kép ONCSA ház Kézdivásárhelyen 2007-ben (a szerző felvétele)

3. kép ONCSA telep Sepsiszentgyörgyön 2007-ben (a szerző felvétele)

4. kép ONCSA ház Sepsiszentgyörgyön 2007-ben (a szerző felvétele)